

зведено до мінімуму, проте роль у моральному житті польського суспільства залишається достатньо ваговою.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Fijałkowska B. Partia wobec religii i Kościoła w PRL. 1944-1955. – Olsztyn, 1999. – Т.1. – S.77; 2. Zaryn J. Kościół wobec władzy komunistów w Polsce (1945–1953) // Polacy wobec przemocy. 1944–1956. – Warszawa, 1996. – S. 184; 3. Dudek A. Państwo i Kościół w Polsce. 1945–1970. – Warszawa, 1995. – S.7; 4. Polczak A. Walka komunistów o przymat polityczny w Polsce w latach 1945–1950; od «demokracji» do stalinizacji. – Gliwice, 1992. – S.35; 5. Komunizm. Ideologia, system, ludzie. Pod red. T.Szaroty. – Warszawa, 2001. – S. 82; 6. Алексинюк Н. Польская Католическая Церковь и Эврейский вопрос в Польше, 1944-1948. http://www.History.machaon.ru/all/number_07/analit.; 7. Карп Х. Церковное руководство в Третьем рейхе и в Польше периода сталинизма: церковь перед лицом тоталитарного вызова // Вопросы философии. – 2001. - № 5. – С.56 – 61; 8. Люкс Л. Церковная борьба в СССР и в коммунистической Польше // Вопросы философии. – 2001. - № 5. – С.41 - 45; 9. Дем'яненко Б. Релігія та церква в тоталітарній державі // Актуальні проблеми вітчизняної і всесвітньої історії / Матеріали I Всеукраїнської наукової конференції. - Луганськ, 2001. – С.123 - 126; 10. Мурашко Г. Комуністическіе партії і католицеска церков Восточної Європи в послевоєнних політических реаліях (1944 – 1948 гг.) // <http://www.grandcapital.ru/life/=181artikle>; 11. Советский фактор в Восточной Европе. 1944 – 1953 гг. В 2-х тт. Документы / т.1. 1944 – 1948 гг. Отв. редактор Т. Волокитина. – М., 1999. - С. 43; 12. Radziwill A., Roszkowski W. Historia 1939 – 1956. – http://www.fiszka.pl/katalog/produkt_info.php/cPath/75_86/produkts_id/827; 13. Восточная Европа в документах российских архивов. 1944 – 1948 гг. – Сост. Н.Барина и др. – М. – Новосибирск, 1997. – Т.1. – С.349; 14. Там само. – С. 403; 15. Zaremba M. Koncepcje komunistów w latach 1939-1944.- <http://www.sciesielski.republika.pl/polmysl/lewiwoj.htm> ; 16. Swat T. «Przed Bogiem i historią». Księga ofiar komunistycznego reżimu w Polsce lat 1944–1956. – Mazowsze – Warszawa, 2003. – S.179; 17. Постоловський., Пугач Є., Страшнюк С. Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної і Південно-Східної Європи (1944 – 1953). – Харків, 2000. – С.198; 18. Fijałkowska B. Partia wobec religii i Kościoła w PRL. 1944-1955. – Olsztyn, 1999. – Т.1. – S.162.

С.Д. Гальчак

ОСОБЛИВА КАТЕГОРІЯ РЕПАТРІАНТІВ

Здобуття Україною незалежності дозволило вітчизняним дослідникам задовольнити науковий інтерес стосовно низку «білих плям», що впродовж десятиліть мали місце в нашій історії, ретельно утаємничувались вибудованим Сталіном тоталітарним режимом. Такою фактично зовсім не розкритою була й тема українських «остарбайтерів». Її не порушували радянські історики, як й не згадувалось у суспільстві про самих «східних робітників». Про них заговорили лише недавно, після розпаду СРСР, коли істотно змінилися суспільно-політичні реалії, коли науковці, нарешті, отримали реальний доступ до масиву раніше засекречених архівних джерел. Ці суттєві обставини у поєднанні з відмовою самих дослідників від стереотипів та ідеологічних кліше минулого, кон'юнктурних висновків, бажанням по-новому, неупереджено й об'єктивно, на перспективних методологічних засадах поглянути на події Другої світової війни, увінчалися певними здобутками. У результаті написано й захищено ряд дисертаційних робіт, у яких розкрито насильницькі методи депортації гітлерівськими загарбниками українського населення на нацистську каторгу, його поневіряння та рабське становище у Третьому рейху, опір поневолювачам: О.В. Потильчака «Експлуатація трудових ресурсів України гітлерівською Німеччиною у роки окупації»,¹ С.Д. Гальчака «Остарбайтери з Поділля (1942 – 1947 рр.)»,² Т.Д. Лапан «Вербування і депортація населення України до Німеччини та умови його праці і побуту у неволі (1939 – 1945 рр.)»,³ Т.В. Пастушенко «Остарбайтери з України: вербування, примусова праця, репатріація (історико-соціальний зріз на матеріалах Київщини)»⁴ та ін.

Поряд з вивченням життя невольників у нацистському рейху, посилювався науковий інтерес до наступної сторінки у долі «остарбайтерів» – висвітлення проблем повернення примусових робітників зі Сходу на батьківщину. Цьому, зокрема, присвячені статті О.В. Янковської «До питання про долю українських репатріантів Великої Вітчизняної війни»,⁵ В. Холодницького «Репатріація: з історії повернення жителів Чернівецької області, вивезених за її межі в роки Другої світової війни»,⁶ Т.В. Пастушенко «Репатріація українських «остарбайтерів» на Батьківщину: 1944–1947 рр.»,⁷ С.Д. Гальчака «Організаційні заходи Радянського Союзу з підготовки до репатріації переміщених осіб»,⁸ «Антигітлерівська коаліція і питання репатріації «східних робітників»,⁹ «Фільтрація як обов'язковий елемент репатріації «східних робітників»,¹⁰ «Ідеологічні аспекти репатріації «остарбайтерів»-подолян в умовах «холодної війни»,¹¹ О.В. Буцько «Створення і діяльність радянських органів репатріації 1944–1946»,¹² «Репатріація українських громадян (1944 – 1946 рр.)»,¹³ «С возвращением»: судьба украинских граждан, репатриированных на Родину».¹⁴

.....
Серією публікацій О.В. Буцько чи не першою подала загальну структуру та характеристику діяльності репатріаційних органів в Україні. На широкому полі матеріалів архівів України та Російської Федерації показала основні аспекти цієї складної і суперечливої теми: особливості репатріації військовополонених та цивільних осіб, діяльність обласних репатріаційних органів в Україні, правові, соціальні та моральні проблеми репатріантів після повернення на Батьківщину. У статті «С возвращеньцем»: судьба украинских граждан, репатриированных на Родину» дослідниця підкреслює, що доля співвітчизників, які в результаті війни опинилися в руках гітлерівців, а потім були репатрійовані в СРСР, виявилась нелегкою. «...Радянський уряд вважав усіх радянських підданих, котрі тимчасово вийшли з-під контролю, зрадниками, незалежно від обставин, що привели їх за кордон, і незалежно від того, як вели себе ці люди в тій, чужій стороні». Особливо це стосувалося військовополонених. Ось чому «після репатріації сотні тисяч колишніх фронтовиків опинились у таборах Вітчизни». Не обминула така гірка доля й багатьох «остарбайтерів». Сама ж репатріація з її обов'язковою принизливою для людської гідності фільтрацією, поневіряннями у збірно-пересильних таборах та в дорозі додому теж виявилась нелегким випробуванням для мільйонів бранців...

Однак загалом в активі українських дослідників-істориків зовсім мало робіт, у яких висвітлювалися б особливості репатріації окремих категорій вчорашніх невільників, їх життя на рідній землі. Мета пропонованої статті – спроба аналізу нелюдських умов перебування в нацистському пеклі, повернення на Батьківщину особливої категорії репатріантів – дітей, котрі були вивезені з батьками-подолянами в Німеччину чи народились у неволі, зокрема, дітей-сиріт, облаштування останніх по прибутті в Україну. Актуальність публікації зумовлена саме дефіцитом відповідних досліджень, зростаючим інтересом громадськості до відомих й невідомих сторінок нацистської та радянської дійсності. Матеріали дослідження можуть бути використані при написанні більш ґрунтовних праць про долю жертв війни, з історії України, подільського регіону післявоєнного періоду.

У роки гітлерівської окупації із Вінницької та колишньої Кам'янець-Подільської областей (тут і далі адміністративно-територіальний поділ на післявоєнний період) фашистськими загарбниками насильно було вивезено близько двохсот тисяч цивільних громадян, з них чимало дітей.

Поява цієї категорії невільників у Третьому рейху зумовлювалася двома чинниками. По-перше, здійснюючи повальну депортацію робочої сили, «вербувальники» часто переміщували в Німеччину цілі сім'ї, в тому числі з малолітніми дітьми (особливо після облав, каральних акцій, так званих «зачисток сіл від партизанів»).

«...Везуть людей... до нас, – писала брату Степану з остарбайтертабору «Меттман» Ганна Максимчук (с.Зелені Курилівці Староушицького району). – А сімейних, з дітьми такими, як твій Коля, тут у нашій таборі є уже штирнадцять...»¹⁵

По-друге, крім депортованих, помітну кількість склали малюки «остарбайтерів», народжені в Німеччині. Якщо у початковому періоді «вербувальної кампанії» служби Ф. Заукеля виявляли поблажливість до вагітних жінок, то пізніше про їх відстрочку від «вербування» в нацистський рейх мова уже не йшла.

Окрім того, навіть за нелюдських умов, у яких опинилися «східні робітники», тут створювалися нові сім'ї, члени подружжя ставали батьками. Проте жінки не могли користуватися жодним правом на захист. Закон про охорону материнства поширювався лише на робітниць, що прибули з Болгарії, Італії, Угорщини, Хорватії, Словаччини, Франції, Бельгії. На каторжанок зі Сходу, як і на полячок, він не поширювався.¹⁶

«...В 1944 р. я вийшла замож... за українця, уродженця Волинської області, який працював у німця, і в 1944 році мене перевели до його господаря Епеля Агуста, – читаємо у фільтраційній справі Євгенії Войнаровської (с. Війтівці Хмельницького району). – Хоч я була вагітна, однак працювала на всіх важких роботах, до останнього дня. Після родів через три дні заставили мене піднятися і піти на роботу...»¹⁷

Аналогічним було ставлення до інших породіль.

Особливо в жахливому становищі опинилися їх діти та депортовані зі Сходу малюки і підлітки. Незважаючи на поширювану в 1942 р. нацистською пропагандою чутку, що діти, народжені українськими робітницями, вважатимуться «расово повноцінними», в дійсності вони зазнавали такої ж дискримінації, як і їхні батьки. Зокрема «немовлята робітниць зі Сходу мали одержувати на їжу і одяг удвічі менше, ніж німецькі діти». ¹⁸ Так визначалося у директивних документах рейху. Насправді вони не отримували й цього.

«Глибокоповажний фюрер! – читаємо в таємному документі, датованому 11 серпнем 1943 р., – листі головного керівника головного правління народної благодіяльності НСДАП рейхсфюреру СС і шефу німецької поліції Гімmlеру про харчування дітей іноземних робітників. – Декілька днів тому я разом із своїм керівником провінційного закладу, оберфюрером СС Лангетом, побував у госпіталі Пірн і подивився на грудних та малих дітей східних робітниць, що перебувають там...

Під час огляду я встановив, що всі грудні діти, які перебувають у будинку, потерпають від недоїдання. Як повідомив мені оберфюрер Лангот, на основі рішення земельного продовольчого відділу будинку щоденно відпускається лише 0,5 літра незбираного молока і 1,5 кусочка цукру на грудну дитину. При такому раціоні через декілька місяців грудні малюки повинні загинути...»¹⁹

У багатьох таборах дітей віком від 4 до 15 років розлучали з батьками. Нерідко траплялося, що діти, молодші від 14 років, працювали більше десяти годин на добу.

Не могло бути й мови про їх навчання. Так у розпорядженні управління державної поліції безпеки урядового округу Вісбаден прямо йшлося: «Для дітей польських цивільних робітників та східних робітників правило про можливість відвідування ними німецької школи не діє; у відповідності з ним вони не можуть ходити в німецьку школу».²⁰

Існували також спеціальні дитячі табори. Тут діти та підлітки повністю позбавлялися материнської ласки, потерпали від голоду, їх привчали до злочинності.

Малюки віком до 4-х років залишалися з батьками, але через постійну зайнятість останніх каторжною працею належного піклування теж не відчували. Досить часто їх не було в що переодіти, чим нагодувати, де зігріти та скупати, не було навіть часу і сил приголубити теплим батьківським словом.

«...Як подивлюся.., що діти такі малесенькі страдають, то й серце розривається.»²¹ – повідувала про біль душі згадувана Ганна Максимчук.

Через незадовільні умови догляду, відсутність елементарного медичного забезпечення діти часто хворіли, серед них була високою смертність.

«...Моя дочка Надя умерла. Прожила 4 місяці і умерла, 7 днів боліла... Я б теж пішла сейчас до неї, щоб бог взяв...»²² – ділилась своїм непоправним горем із табору Вінкель, що в Канфенберзі, Горпина Кодима (с. Митківці Меджибзького району).

Були сім'ї, які за час перебування на нацистській каторзі похоронили по двоє дітей. Така трагедія, наприклад, спіткала сім'ю Трофимчуків (с. Вівсяники Козятинського району).²³

Практично не мали жодних шансів залишитися живими діти, котрі разом із батьками, що «провинились», потрапляли до концентраційних таборів. Там нацистські душогуби досить часто забирали у них, малих і немірних, останні краплини крові...

Хто вцілів, по завершенні війни повертались додому. Нерідко цілими сім'ями. Так Іван Архипович Ярмолюк їхав у рідне село Тихомель Білогірського району разом із дружиною Марією, синами Леонідом – 1937 року народження, дочкою Клавою – того ж року народження, Роза Антонівна Мироновська у с.Майдан-Бобрик Хмельницького рай-ону – з сином Казимиром – 1934 року народження, дочками Вірою – 1932 року народження, Галиною – 1937 року народження, Фонею – 1941 року народження, Марією – 1944 року народження...

З дорогим поповненням (народженими в Німеччині малюками) повертались до рідних осель матері-подолянки: Катерина Миколаївна Соляченко – в с. Тирлівку Джулинського району з дочкою Лідою, з синами: в с.Закриниччя Плисківського району – Євфросинія Захарівна Загребельна, с. Війтівці Липовецького району – Ірина Яківна Мороз, м. Тульчин – Ксенія Миколаївна Тимошенко та ін.

Проте особливу категорію репатріантів становили діти-сироти.

Інструкція санітарного відділу Управління Уповноваженого РНК СРСР про порядок їх репатріації, а також дітей, які тимчасово втратили батьків, надійшла на пункти зосередження радянських громадян у середині лютого 1945 року. У документі йшлося, що з метою забезпечення на збірних пунктах та в дорозі належних матеріально-побутових і санітарно-гігієнічних умов, а також організованого їх розселення у дитячих закладах СРСР, слід здійснити ряд обов'язкових заходів. Серед них – ретельне виявлення та облік дітей, групування за віком: до 4-х років і від 4-х до 14 років, а також по областях, звідки вони були вивезені до Німеччини, забезпечення одягом, білизною і взуттям у залежності від пори року, розміщення на збірних пунктах окремо від дорослих групами по 20 – 25 чол. та забезпечення таких груп обслуговуючим персоналом і необхідними предметами, належне медичне та санітарне обслуговування.

Документ зобов'язував також «забезпечити на збірних пунктах і в дорозі триразову видачу гарячої їжі та чаю. Для приготування їжі виділяти окрему кухню... До вибору асортименту продуктів

.....
та меню підходити диференційовано, з урахуванням дитячого віку... Приготування і видачу їжі дітям проводити під контролем медичного персоналу... Транспортування дітей-сиріт залізничним та водним транспортом здійснювати у спеціально виділених для них вагонах, каютах з обладнаними для відпочинку та сну місцями.»

В інструкції наголошувалось, що «розподілення прибуваючих із збірних пунктів дітей-сиріт по дитячих закладах здійснюється органами Наркомату охорони здоров'я – дітей до чотирьох років і органами Наркомату освіти – з 4 до 14 років...»²⁴

Нерідко таких дітей всиновлювали по місцю їх прибуття на Батьківщину чи прямо на пероні вокзалу (для прикладу скористаємось спогадами Галини Михайлівни Стрижакової): «Війна позбавила мене всього: батьків, батьківської хати, Вітчизни, дитинства, віку, замінивши все табірним номером 69929. Номер був виколотий на лівій руці в концтаборі Освенцім-Бжезинка... Сама я багато чого не пам'ятаю про перебування в таборі, оскільки на момент визволення мені було 3,5 роки. Прибула я в концтабір, як зафіксовано на трофейній кіноплівці, на руках жінки, котра виходила з вагона. Чи була ця жінка моєю матір'ю чи такою ж мученицею фашистського пекла, встановити, на жаль, не вдалося. По частково збережених транспортних списках, у яких вказується лише номер в'язня..., була встановлена дата мого прибуття у концтабір – 4 грудня 1943 р.

У таборі від в'язнів-дітей вимагали, в першу чергу, кров, брали її педантично і буденно, «відпрацьований матеріал» безжалісно знищувався. І те, що кров була не «арійською», мало хвилювало винахідників найдикішої расистської теорії...

У дитинстві я свято вірила, що цукор – чорний і спочатку гіркий (від крихт махорки), бо ж саме таким я побачила його на простягнутій долоні солдата 27 січня 1945 р., в день звільнення табору. Багато з дітей не дожили до цього дня. Відомо, що із десяти в'язнів-дітей вижив лише один, найвірогідніше, завдяки не лише стійкості, але й жінкам, котрі, пробираючись у барак по ночах, щоб пригорнути чужого-свого малюка, поділитися злиденим пайком, які заспокоювали малюків, навіть розповідали казки...

Поїзд з маленькими в'язнями Освенціма прийшов у Київ навесні 1945 р. Мене винесли на перон. Вимучений, знекровлений скелетик, весь у гнійних ранах – ось такою побачила мене мама. Йдучи на вокзал, Онисія Петрівна, красива, кароока молода жінка із вінком із чорних кіс навколо голови вирішила взяти дівчинку, найбільше схожу на неї. А побачила мене з сумною русявою голівкою і вирішила – вона. Медсестра, котра супроводжувала дітей із табору, сказала, що у дівчинки шість разів брали кров, і звать її Аня, так називають її діти, і більше про неї нічого не відомо. Вік пізніше встановила судово-медична комісія.

Мене вдочерила українська сім'я – мама Люся – Онисія Петрівна Зазимко і батько – Михайло Андрійович Коваль. Я уже не пам'ятаю, як у лікарняну палату, куди мене помістили на лікування, приходили мама і бабуся. Із сльозами на очах пригадувала мама, як я зустрічала їх з недитячою серйозністю, поглядом багатострадалної маленької бабусі, а людей у білих халатах – ціпеніла, немов зацьковане звірятко, тряслась від страху, але при цьому мовчала, тому що засвоїла – кричати не можна. Одного разу бабуся принесла мені кошения. Побачивши маленький пухнастий клубочок, я вперше спробувала усміхну-тися. Добре пам'ятаю, як, огорнувши теплою хустиною, мама несла мене додому. Бережно притискала до себе, і щоки її були мокрими чи то від дощу-снігу, чи то від сліз.

Все своє життя мої батьки, люди із щедрим серцем, турботливими і ласкавими руками і добрими помислами, присвятили поверненню до життя маленької в'язні, в якій ледь тепліло життя. Люди творять зло інколи не із злості, а по недорозумінню. «Нерідна», – шепотіли деякі при нагоді, в основному в спину. Я старалась не слухати таких розмов, та й як можна в це повірити, що «не рідна кров», коли стільки крові перелито із маминих вен...

Фашизм хотів знищити мене в концтаборі, а я живу. Хотів осиротити, а я з 1945 р. прожила в такій дружній, чудовій сім'ї, що, дай Бог, усім дітям землі мати таку».²⁵

Нерідко такі сироти не знали ні імені батька та матері, ні дати та місця народження, як у даному випадку. Тому не виключено, що фізіологічними батьками Ганни (після удочеріння – Михайлівної, після заміжжя – Стрижакової) були подольани, а місцем народження – один із населених пунктів Поділля...

Основна маса репатрійованих дітей-сиріт направлялась у дитячі будинки Криму (Алушти, Сімферополя), Києва, інших міст, зокрема Поділля: у Вінницький та Могилів-Подільський дитячі будинки, в Кам'янець-Подільський дитячий будинок ім. Крупської, Корчунецький спецбудинок ім. Леніна Ружичнянського району, Приворотненський дитячий будинок Кам'янець-Подільського району, Шепетівський дитячий притулок та ін.

Отже, окрему категорію жертв війни склали діти, що були вивезені в Німеччину чи народились у нацистській неволі. Їхнє становище в рейху було жахливим, а шанси на виживання – мінімальними. Вони ж, насамперед діти-сироти, склали й окрему категорію репатріантів. Як правило, такі «переміщені особи» по прибуттю розподілялись у дитячі будинки, де виховувались до набуття повноліття. Окремі – всиновлювались чи удочерялись бездітними родинами. Це була чи не єдина категорія репатріантів, до якої з боку держави проявлялась турбота. Особливо під час повернення на Батьківщину.

У плані глибшого розкриття пропонованої проблематики доречним бачиться дослідження життя репатрійованих дітей, дітей-сиріт у перші післявоєнні роки, їх подальшої долі в радянському суспільстві.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Потильчак О. В. Експлуатація трудових ресурсів України гітлерівською Німеччиною у роки окупації // Дис. канд. істо р. наук: 07.00.01. – К., 1999. – 205 с. 2. Гальчак С.Д. «Остарбайтери» з Поділля (1942 – 1947 рр.) // Дис. канд. істо р. наук: 07.00.01 / Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2003. – 211 с. 3. Лапан Т.Д. Вербування і депортація населення України до Німеччини та умови його праці і побуту у неволі (1939 – 1945) // Дис. канд. істо р. наук: 07.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2005. – 235 с. 4. Пастушенко Т.В. Остарбайтери з України: вербування, примусова праця, репатріація (історико-соціальний аналіз на матеріалах Київщини) // Дис. канд. істо р. наук: 07.00.01 / Інститут історії України НАН України. – К., 2007. – 242 с. 5. Янковська О.В. До питання про долю українських репатріантів Великої Вітчизняної війни // Сторінки воєнної історії України: Зб. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – Вип. 9. – Част. 3. – С. 206 – 212. 6. Холодницький В. Репатріація: з історії повернення жителів Чернівецької області, вивезених за її межі в роки Другої світової війни // II Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку». Кам'янець-Подільський, 17 – 18 вересня 2003 р. Доповіді та повідомлення / Українське Історичне Товариство, Інститут історії України НАН України, Кам'янець-Подільський державний університет. Редактори: Л. Винар, О. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський; Київ; Нью-Йорк; Острог, 2007. – Т. 4. – С. 414 – 425. 7. Пастушенко Т.В. Репатріація українських «остарбайтерів» на Батьківщину: 1944 – 1947 // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – Вип. 9. – Част. 3. – С. 123 – 136. 8. Гальчак С.Д. Організаційні заходи Радянського Союзу з підготовки до репатріації переміщених осіб // Безсмертя подвигу: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 22 квітня 2005 р. / Київський національний університет внутрішніх справ. – К.: ВПЦ МВС України, 2006. – С. 188 – 200. 9. Гальчак С.Д. Антигітлерівська коаліція і питання репатріації «східних робітників» // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Збірник наукових праць. – Вип. 29. – К., 2005. – С. 157 – 166. 10. Гальчак С.Д. Фільтрація як обов'язковий елемент репатріації «східних робітників» // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Збірник наукових статей. – Вип. 25. – К., 2004. – С. 412 – 420. 11. Гальчак С.Д. Ідеологічні аспекти репатріації «остарбайтерів»-подолян в умовах «холодної війни» // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2004. – Вип. 8. – Част. 2. – С. 221 – 237. 12. Буцько О.В. Створення і діяльність радянських органів репатріації 1944 – 1946 // Сторінки воєнної історії України: Зб. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – Вип. 9. – Ч. 3. – С. 206 – 212. 13. Буцько О.В. Репатріація українських громадян (1944 – 1946) // Сторінки воєнної історії України: Зб. статей / НАН України. Ін-т історії України. – Вип. 1. – К., 1997. – С. 143 – 158. 14. Буцько О.В. «С возвращением»: судьба украинских граждан, репатриированных на Родину // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. праць. – Вип. 2. – К., 1998. – С. 148 – 162. 15. Україна сниться... Неотримані листи подолян, відправлені з Німеччини у 1942 – 1943 рр./ Передмова О. Алтухова, М. Слободян. – Хмельницький, 1995. – С. 101 – 102. 16. Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – С. 342. 17. Державний архів Вінницької області (далі: ДАВО).- Ф. Р – 6023.- Оп. 1.- Спр. 4479.- Арк. 2. 18. Косик В. Україна і Німеччина в другій світовій війні... – С. 343. 19. Bundesarchiv, Koblenz. – РХ 36 / 348. – Ф. 316 – 317. 20. Bundesarchiv, Koblenz. – РХ 36 / 348. – Ф. 316 – 317. 21. Україна сниться... – С. 102. 22. Там само; – С. 46. 23. ДАВО – Ф. Р – 6023. – Оп. 1.– Спр. 43048 – Арк. 1 – 5. 24. Національний архів Республіки Білорусь.– Ф. 46.- Оп. 6.- Спр. 4.- Арк. 209–210. 25. Пам'ять заради майбутнього. Спогади / Вид. друге, доп. – К., 2003. – С. 396 – 399.

С.І. Іскра

СОЦІОКУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ КАТОЛІКІВ ВІННИЧЧИНИ ЗА ЧАСІВ «ВОЙОВНИЧОГО АТЕЇЗМУ»

У різних галузях життєдіяльності сучасного українського суспільства за роки незалежності відбулась низка глибинних змін, що вплинули на культурне, соціальне й релігійне життя багатоконфесійної держави. Процес побудови дійсної демократичної соціальної держави вимагає різностороннього розвитку усіх громадян, що живуть у країні та представляють різні етноси й релігії. Визнання релігійних цінностей, реальне повернення свободи віросповідання з особливою актуальністю поставило питання дослідження відносин представників різних конфесій, вивчення